

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Bir Değerlendirme Yazısına Dair Notlar

Berat AÇIL*

Sadık YAZAR**

Kadir TURGUT***

Özgür KAVAK****

Giriş

Akademik yazımın önemli türlerinden biri olan kitap değerlendirmelerinin incelediği kitabın yazarını kısaca tanıtması, kitabı ve bölümleri hakkında okura bilgi vermesi, kitabı ait olduğu alan ve ilgili literatür içinde konumlandırması, kitabın iyi yönleriyle beraber eksiklerini, geliştirilmesi gereken hususları ve kitaba yönelik eleştirileri serdetmesi beklenir. Tüm bunları oldukça sınırlı hacme sahip bir metin içinde yapmaya çalışmak ehlinin malumu olduğu üzere maharet gerektirir.

Yukarıda kabaca tasvir etmeye çalıştığımız kitap değerlendirmesi yazım yöntemine riayet edilerek kaleme alınmış değerlendirmelere maalesef akademimizde ender rastlanmaktadır. Kitap değerlendirmesi adı altında yayımlanan kitap tanıtımı, polemik gibi türleri burada anmaya gerek bile görmüyoruz. Söz konusu türlerin en önemli özelliği, kitaptan ziyade kitabın yazarını değerlendirme, daha doğrusu eleştirme niyetiyle kaleme alınmış olmalarıdır. Bu gibi yazıların ilmin gelişimine herhangi bir somut katkısı bulunmamaktadır. Bununla beraber yukarıda tasvir ettiğimiz yöntemle veya ona yakın bir tarz ile yazılmış kitap değerlendirmeleri, ilmi tartışmaların devam etmesini, ele alınan kitapta gündeme getirilen meselenin akademik camiada görünür olmasını, kitaptaki kimi hususların ayrıntılı tartışılmasını veya kitabın geliştirilmesini intaç edebilir.

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, berat.acil@marmara.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-1733-4077

** Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, zyazar@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-8029-5723

*** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, turgutk@istanbul.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-1238-36544

**** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, ozgur.kavak@marmara.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-1769-5668

Tarafımızdan hazırlanıp 2022 yılında İSAM Yayınları tarafından yayımlanan *Tenkitle Neşir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinleri İçin)* hakkında *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nin bir önceki sayısında bir kitap değerlendirmesi kaleme alındı.¹ Her ne kadar yukarıda tasvir edilen akademik yazım yöntemine bütünüyle riayet edilerek yazılmış değilse de (kitap değerlendirmelerinin farklı yazım türleri mevcuttur), yazarın akademik bir dil kullanmaya çalışması bizim de söz konusu değerlendirmeyi cevap verilmesi gerekli bir yazı olarak görmemizi sağladı. Söz konusu yazıda tarafımızdan yayımlanan *Kılavuz*'un genel bir değerlendirmesine, bölümlerine, yazarlarına ve iyi yönlerine dair malumat verilmemiştir. Değerlendirme yazarı, *Kılavuz*'un geneline yönelik bir eleştiri yöneltmemiş olup seçtiği cümlelerden hareketle kendi tercihlerini alternatif olarak sunmuştur. Bu nedenle biz de aşağıda söz konusu yazıda dile getirilen tercihleri/değerlendirmeleri, konularına göre tasnif ederek cevaplamaya çalışacağız. Bu yazı, yanlış anlamaları tazyih etmek, varsa ithamlara cevap vermek, bu vesileyle kitap hakkında daha fazla tartışılmasını arzuladığımız meseleleri tekrar gündeme getirmek amacıyla kaleme alınmıştır.

Lügatçenin Yeri

Değerlendirme yazarı, lügatçe kısmında yer alan bazı maddelerin neşir için ne ifade edebileceğine dair küçük bir açıklamanın da lügatçeye eklenebileceğini ifade etmektedir (Uğur, 79). Yazısının tümüne sinen bu beklentisinin *Kılavuz*'u bir kılavuz olarak değil de konuya dair bir araştırma kitabı olarak telakki etmesinden kaynaklandığını düşünüyoruz. Nitekim bu önerisinden sonra Selami Ece'nin *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri I-II* başlıklı kitabına dipnotta gönderme yapılmasının da bu beklentiye karşılık geldiğini düşünüyoruz. Kaldı ki özellikle yazmalardaki kayıtlar hususunda, sadece yazmalardaki kayıtlara dair ıstılahları değil gerek yazma bilimi gerekse de tenkitli neşir nazariyesine dair birçok maddeyi kapsayan lügatçe kısmının başında olmasa da kılavuzun nüsha seçimi ve şecere oluşturma kısmında yazmalardaki kayıtların nasıl bir işlevi olduğuna değinilmiştir.

Bahis mevzuu edilen ikinci aslı mesele “Acaba kitabın sonuna eklenen lügatçe kısmı ve bu kısımda anlamları verilen terimler kitabın başında ‘Kavramsal Çerçeve’ başlığıyla bir bölüm olarak bulunsa okur için daha kolay olmaz mıydı?” (Uğur, 76) sorusu ile dile getirilmiştir. Yazar, buna gerekçe olarak kitabın girişi de dahil olmak üzere zikri geçen bazı terimlerin tenkitli neşir alanına ait hususi terimler olduğunu, bunların yüksek lisans öğrencileri gibi birçok okuyucu tarafından anlaşılamayacağını ileri sürmektedir:

Yine bu bağlamda kitabın ek kısmına alınan nüsha tavsifi örnekleri de metnin içerisine verilebilir ve daha fazla görsel üzerinden nüsha tavsifi adım adım açıklanabilirdi. Mesela

1 Abdullah Uğur, “Berat Açıl, Sadık Yazar, Kadir Turgut, Özgür Kavak. *Tenkitle Neşir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinleri İçin)*. İstanbul: İSAM, 2022, 155 sayfa.”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 63 (2022): 75-81.

herhangi bir yazma eserin ilk varağı konularak besmele, hamdele ve salvelenin nerede bitiğı, başından hangi kısmın yazılması gerektiğı görsel üzerinde işaretlenebilirdi (Uğur, 76).

Yazar tarafından dillendirilen iki hususu birbirinden ayırarak ele almakta fayda var. İlki akademik yazım geleneğine dair bir meseleyken ikincisi akademik yazımın muhataplarının seviyesine yönelik bir saptama barındırmaktadır. Kuramsal yönleriyle öne çıkmayı amaçlayan, herhangi bir kuram vaz eden veya mevcut kuramlara belli yönlerden eklenen ilmi çalışmalarda literatür değerlendirmesiyle beraber meselenin hangi zeminde ele alındığını ortaya koymak üzere kavramsal çerçeveyi çizmek elzemdir. Nitekim bahsi geçen yazıda da belirtildiğı üzere özellikle sosyal bilimlerdeki çalışmalarda, araştırma konusunun omurgasını oluşturan kavramları açıklamak, çalışmada ele alınan tezi anlamak açısından önemli olup yaygın olarak başvurulmuş bir uygulamadır. Fakat kavramsal çerçeve barındıran söz konusu akademik yazım türlerinde bile amaç, bir çalışmada kullanılan tüm terimsel kelimeleri çalışmanın başında açıklamak değildir. Bu türden bir uygulama esere lügatçeyle başlamak anlamına gelir. Nitekim böylesi bir yöntem benimsenseydi tüm akademik çalışmaların da lügatçeyle başlaması gerekirdi. Bunun yerine çalışmayı takip etmeye yetecek kadar kavramın açıklanmasıyla iktifa edilir. Hazırladığımız eser, yukarıda tasvir ettiğimiz türde bir akademik çalışma olmayı amaçlamamaktadır. Adı üzerinde bir kılavuz olup, belli bir alanda yol gösterici olmayı hedeflemekte olan eldeki çalışma, tenkitli neşir, yazma bilgisi gibi konularda yazılan teorik bir araştırma kitabı ile karıştırılmamalıdır. Nitekim *Tenkitli Neşir Kılavuzu*'na da "tenkitli neşir" kavramının tanımlanarak başlanmasıyla çalışmanın sınırlarının belirlenmesi yönündeki ihtiyaç giderilmiştir. Bu itibarla değerlendirme yazısında arzulanacağı üzere kılavuzun lügatçe kısmında yer verilen kavramları kitabın başına almanın bilimsel bir zemininin olmadığını düşünürüz.

Sonuç olarak tenkitli neşir konusunda yayın yapmak isteyen araştırmacılara bir kılavuz olmak üzere hazırlanmış *Tenkitli Neşir Kılavuzu*'na, lügatçede yer alan kavramları görsellerle örnekleyip açıklayarak başlamak öncelikli meseleyi tali hâle getirmek anlamına gelirdi.

Yazarın dillendirdiğı ikinci husus çalışmanın muhataplarıyla ilgili olup okurların seviyesini tespit etmektedir. Ancak kılavuzun tenkitli neşir konusunda belli bir birikime sahip olduğu varsayılan bir okur kitlesine yönelik olarak hazırlandığının unutulmaması gerekir. Çünkü söz konusu kılavuz, tenkitli neşir yapmaya aday araştırmacılara -sadece yüksek lisans öğrencileri de değil- yol göstermeyi hedeflemektedir.

Nüsha Şeceresi, Nüshaların Seçimi ve Sıralanması

Yazar, *Kılavuz*'da nüsha şeceresi ile ilgili kısmın "kısaca geçiştiril"diğini iddia edip metin tesisinin en önemli noktası dediğı bu konunun tenkitli metin hazırlayanların uyuklarını kaçırdığını da eklemiştir (Uğur, 77).

Bu kısmın en önemli konusu “metnin nüsha farkları” başlıdır ki, bir buçuk sayfa kadar devam eder. Fakat burada da herhangi bir örnek verilmez. En azından farazi bir örnek verilmiş ve şecere dahi çizilmiş olsaydı konu daha anlaşılır olurdu. (Uğur, 77).

Yazarın bu değerlendirmesinin haklı olmadığını düşünüyoruz. Zira *Kılavuz*'da önemle yer verilen konulardan biri, metin tenkidinin temel basamaklarından biri olan nüshalar arası ilişkileri saptamaya çalışıp bunun neticesinde eldeki nüshalardan bir şecere kurmak, bu mümkün değilse nüshaları gruplandırma çabasına yönelik aşamadır. Bu süreçte nüshanın tarihini, özelliklerini tanımanın yanı sıra nüshalar arasındaki ibare farklarının da istin-sah zincirinin bağlarını anlamada çok önemli bilgiler sunacağı özellikle kaydedildi.² Biz her ne kadar buna yeterince önem ve yer verdiğimizizi düşünsek de, yazarın değerlendirmesi bu konunun daha detaylı ele alınmasının faydalı olacağı kanaatine varmamıza sebep olmuştur. Daha sonraki baskılarda bu konuya daha fazla yer vermeyi düşünüyoruz.

Yazar, nüsha şeceresine örnek verilmemesini de söze konu edip, farazi bir şecere örneği verilmesini önermektedir (Uğur, 77). Daha önce hazırlanan metin neşirlerinde pek çok gerçek örnekten birini ya da gerçek bir şecere hazırlayıp vermek varken yazarın farazi örnek önerisinin de yerinde olmadığını düşünüyoruz. Her ne kadar *Kılavuz*'un “Tenkitli Neşir Hakkında Genel Bibliyografya” başlıklı bölümünde nüsha şeceresi oluşturma ya da nüsha gruplandırması yapmaya dair gerçek örneklerin ele alındığı kaynaklara yer verilmişse de sonraki baskılarda bu konu daha geniş ele alınarak başka gerçek örneklerle zenginleştirilecektir.

Mezkûr yazıdaki bir diğer değerlendirme nüsha seçimine yöneliktir. İki cümlelik bir paragraftan oluşan bu kısmın ikinci cümlesi işaretlenmiş olup şöyle bir eleştiri ve öneride bulunulmuştur:

Tenkitli neşir çalışması bütün nüshaları tavsif etmenin ve mukayese edip aparatta göstermenin yanı sıra müellife, esere, metne, nüshalara ve konuya dair araştırmalar yapıp gerekli yerlerde açıklayıcı notlar eklemeyi de kapsar” (s. 19). **Bu cümleden okuyucu bütün nüshaların mukayese edileceği gibi bir anlam çıkarabilir. Hâlbuki cümle içerisinde “ve seçilen nüshaları mukayese edip” ifadesine yer verilseydi cümle daha açık olurdu.** (Uğur, 75) (Vurgu bizim).

Bahsi geçen cümle, önceki cümleden bağımsız olarak ya da paragrafın bütünlüğü dikkate alınmadan, yani bağlamından koparılarak okunduğunda varılan değerlendirmeye hak vermek mümkün olabilirdi ancak eleştiri ve öneriye konu olan husus açık bir şekilde bir önceki cümlede şu şekilde izah edilmiştir:

Tenkitli neşir (edisyona-kritik), bir metnin tüm nüshalarını toplayıp bunların akrabalık ilişkilerini belirledikten sonra seçilen nüshalardan hareketle müellifin kaleminden çıkmış olabilecek asıl ya da buna en yakın metni inşa edip neşre hazırlama ameliyesine denir.³

2 bk. Berat Açıl, Sadık Yazar, Kadir Turgut, Özgür Kavak, *Tenkitli Neşir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinleri İçin)* (İstanbul: İSAM, 2022), 54-69.

3 Açıl vd., *Tenkitli Neşir Kılavuzu*, 19.

Görüldüğü üzere yapılan değerlendirmenin gerekçesi alıntılanan cümlelerin parçası olduğu paragrafın ilk cümlesinde izah edilmektedir. Önceki cümlede verilen bilgiler dikkate alındığında sanıldığı gibi tüm nüshaların mukayese edileceği gibi bir ihtimalin oluşması zor görünmektedir. Haddizatında alıntılanan ikinci cümledeki vurgu da bir tenkitli neşrin, müellif ve esere dair belirlenen asgari düzeydeki bir inceleme ile tamamlanacağıdır. Zira tenkitli neşrin özüne dair söylenenler birinci cümlede tamamlanmıştır. Dolayısıyla geliştirilen eleştiride söz konusu edilen hususun mercii bahsi geçen paragrafın ikinci cümlesi değil birinci cümlesidir.

Tenkitli Neşir Kılavuzu'na dair bir diğer değerlendirme de nüsha tespiti ve tavsifi başlığı altında nüshaların hangi kritere göre sıralanacağını belirtmemiş olmasıyla ilgilidir. Ayrıca nüshaların bir Excel dosyasında sıralanmasının da tenkitli neşir ameliyesini gerçekleştirecek olan kimsenin aradığı birçok cevabı bulmasında kolaylık sağlayacağı belirtilmiştir (Uğur, 76).

Yazar tavsifi verilen nüshaların nasıl sıralanacağını kesinleştirilmediği hususunu eleştirdikten sonra, nüshaların kronolojik olarak sıralanması gerektiği yönündeki düşüncesini dile getirmektedir. Nüshaların önemine göre sıralanması gerektiğini düşündüğü anlaşılan yazarın bu düşüncesi isabetli olmakla birlikte eksiktir. Zira her bir nüshanın tarihini tespit etmek çoğu zaman mümkün değildir. Bunun yanı sıra nüshalar, tenkitli neşrin amacına, yani müellifin metnine yakınlığıyla önem kazanır. Ancak bu yakınlığı gösteren tek ölçüt kronoloji değildir. *Kılavuz*'da da ifade edildiği gibi nüshanın müellife yakınlığını gösteren başka hususlar da vardır. Metni hazırlayan tarafından gerekçeleri de açıklanarak, bütün bu hususların dikkate alınmasıyla bir sıralama yapılabilir. Ayrıca şunu da belirtmeliyiz ki, neşre hazırlayandan asıl beklenen, nüshaları ve aralarındaki ilişkiyi yeterince tanıtmaktır; nüshaların nasıl sıralandığı ise tali bir meseledir.

Yazarın, nüshaların Excel dosyasında işlenip sıralanması önerisi uygulanabilir bir öneridir. Ancak asıl mesele nüshaları karşılaştırmak ve sıralamak olduğuna göre, araştırmacıların bu işi hangi araçlarla ve programlarla yapacakları teknik ve tercihe bağlı bir meseledir. Yazarın önerdiği programdan daha verimli sonuçlar sunan hesap, istatistik, veri işleme programları da kullanılabilir. Yazarın kendi kullandığı ve verim aldığı araçları tavsiye etmesi anlaşılır olmakla beraber başka araştırmacıların da bunu kullanmasını icbar etmesi *Kılavuz* için tercih ettiğimiz dile uygun değildir. Biz *Kılavuz*'da her bir konu hakkında varsa farklı görüşleri sunup bunun neticesinde kendi tercihimizi ortaya koymayı uygun bulduk.

Değerlendirme yazısında, *Tenkitli Neşir Kılavuzu*'nda sayfa düzeni kısmında yer alan “mensur metinlerin neşrinde nüsha ya da nüshaların satır numarası verilmez” maddesine de itirazda bulunulmuştur. Bu itirazın gerekçesi olarak da “en azından esas alınan nüshanın bir rumuz ile gösterilmesi ve yine aynı nüshanın satır numarasının verilmesi hem tenkitli neşri hazırlayan araştırmacı için hem de okurları için büyük kolaylık sağlar” (Uğur, 78) cümlesi irad edilmiştir.

Her şeyden evvel bahsi geçen maddenin nüshanın satır numarası ile ilgili olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bundan dolayı ilgili yazıda ifade edildiği ya da ima edildiği üzere *Tenkitle Neşir Kılavuzu*'nda mensur metinlerde nüsha ya da nüshaların rumuzları ile kurulan metinlerde gösterilmesine engel bir durum yoktur. Aksine bu durum kılavuzda çok açık olarak ifade edilmiş olup ister manzum isterse de mensur olsun, tenkitli neşri hazırlanacak olan metin için seçilen nüshaların rumuzları ile birlikte sayfa numaralarının gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Dolayısıyla kılavuzda yer alan “mensur metinlerin neşrinde nüsha ya da nüshaların satır numarası verilmez” kaidesi nüshaların rumuz ya da sayfa numarasına taalluk etmeyip tamamıyla nüshaların satır numarasına dairdir. Cümledeki “ya da” bağlacı “satır numarası” şeklindeki tamlanan grubunun tamlayanı durumundaki iki unsuru birbirine bağlamakta olup burada tenkit için bir ya da birden fazla nüshanın seçilebileceğine işaret vardır. Şu hâlde, bu ifadede nüshanın rumuzu ve sayfa numarasına dair herhangi bir şey bulunmamaktadır.

Satır numarasına gelince, öncelikle *Tenkitle Neşir Kılavuzu*'ndaki “verilmez” gibi kural koyucu ifadelerle dair bir izah yapmakta fayda vardır. Bu ifadelerin *Kılavuz*'a tabi olarak bir tenkitli neşir hazırlamak isteyen naşire yönelik olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla bu ifadeler, söz konusu edilen kuralların mutlak anlamda geçerli olduğunu ne ifade ne de ima etmektedir. Nitekim kılavuzun bütünü okunduğunda bu durum hemen anlaşılacaktır. Bahsi geçen maddede de aynı şekilde kılavuza muhatap olanlara yönelik olarak hazırlanan tenkitli neşirde nüsha ya da nüshaların satır numarasına yer verilmeyeceği belirtilmek istenmiştir. Ancak bu mutlak anlamda satır numarası gösterilmemesi anlamına gelmemektedir. *Kılavuz*'u hazırlayanlar bu yöndeki tercihlerden/yollardan birini tercih etmiş olup muhataplarını buna yönlendirmişlerdir. Bununla birlikte *Kılavuz*'da “Mensur metinlerin neşrinde nüsha ya da nüshaların satır numarası verilmez” şeklindeki maddenin sonunda düşülen aşağıdaki dipnottan da açıkça anlaşılacağı üzere mensur metinlerde nüshanın satır numarasına yer verilmesi mutlak anlamda reddedilmemekte, bu yöntemi makul bir gerekçe ileri sürerek uygulamak isteyenlere cevaz verilmektedir:

Naşir gerekli görürse gerekçe ve yöntemini izah ederek seçtiği bir nüshanın satır numarasını her bir satır için ayrıca satırbaşı yapmaksızın, parantez içinde verebilir.⁴

Ancak değerlendirme yazısının bu bölümünde de, yukarıdaki bazı örneklerde de görüldüğü üzere, *Tenkitle Neşir Kılavuzu*'nun konuya ilişkin bir dipnotu görülememiş ya da görmezden gelinmiştir.

Kılavuz'da nüsha satırlarını göstermemeye yönelik tercihin gerekçesi, değerlendirme yazarının da ifade ettiği üzere uygulamadaki teknik güçlüktür. Yine bu nedenle olsa gerek, mevcut neşirlerde çok fazla rağbet gören bir uygulama olmadığı görülmektedir. Bundan öte *Tenkitle Neşir Kılavuzu* “bir nüshayı esas alma” uygulamasını benimsemiğinden naşir için seçilen tüm nüshaların satır numaralarını vermek oldukça güç bir

4 Açıl vd., *Tenkitle Neşir Kılavuzu*, 36.

uygulama olduğu gibi sadece birinin satır numaralarını vermek istediği zaman ise elinde karar vermek adına sağlam bir ölçüt bulunmayacaktır. Ayrıca *Kılavuz*'da önerilen sayfa düzenlemesi ve metne yapılacak eklemeler düşünüldüğünde, tüm bunlara ilaveten satır numaralarına da yer vermenin metni okuma noktasında bir güçlük meydana getireceği de dikkate alınmıştır. Değerlendirme yazarının öne sürdüğü mukabele imkânını kısmen güçleştirse de sürecin tümü dikkate alındığında bu tercihin daha uygun olacağına kanaat getirilmiştir.

Bu arada yapılacak bir tenkitli neşirde nüshaların satır numaralarına yer vermenin mukabele açısından sağladığı yarar üzerinde de yeniden düşünmekte fayda mülhaza ediyoruz. İşin ehline malum olduğu üzere yazma eserlerde genellikle yaprak numarası verilmekte olup satır numarasına yer verilmez. Hâl böyle iken hazırlanan tenkitli neşirde satır numarası verildiğinde bunun geri dönüşü beklenen düzeyde hızlandırdığını düşünmek kanaatimizce doğru değildir. Zira geri dönüşte ilk bakışta bulunacak bir satır numarası yoktur, bunun için satır numarası da sayılarak aranacak, sonunda aranan sözcük ya da sözcük grubunun nerede olduğu bulunacaktır. Bu ise işi satır numarasının olmadığı duruma göre nispeten biraz daha kolaylaştırır da verilen emek ve görsel açıdan sebep olduğu maliyet dikkate alındığında tenkitli neşirde satır numaralarına yer vermenin ne kadar faydalı bir uygulama olduğunun yeniden ele alınması iyi olacaktır.

Çeviriyazı

Değerlendirme yazısının bir mesele olarak takdim ettiği hususlardan biri de çeviriyazı konusudur. Çeviriyazıyla ilgili bazı hususlar eleştirilmektedir. İlk eleştiri *Tenkitli Neşir Kılavuzu*'nda bahsedilen hafif transkripsyon sistemine yönelik olmuştur. *Kılavuz*'un “Çeviriyazı ve İmla” başlığı altında, hangi transkripsiyon sistemine tabi olunacağı belirtilmeden evvel konunun mevcut neşirlerdeki durumu bir cümle ile izah edilmiştir. Değerlendirme yazarı bu cümleye yönelik olarak şöyle bir eleştiri getirmiştir:

Hafif transkripsyon sisteminin de “toplumun her kesiminden okura ulaşmak macıyla” kullanıldığını söylerler. Şüphesiz bu konu bir kılavuz metninde tartışılmak için biraz fazla özel ve çetrefillidir. Fakat metinden kimi transkripsyon işaretlerinin kaldırılıp kelimelerinin bırakılmasının metnin okur tarafından anlaşılmasında yardımcı olduğu zehabına da kapılmamak gerekir. (Uğur, 78)

Bu bahiste öncelikle şunu ifade etmekte fayda vardır: Yukarıda da bahsedildiği üzere kılavuzu hazırlayanlar, değerlendirme yazısında söz konusu edilen ibareyi “Osmanlı Türkçesi ile yazılan metinlerin mevcut neşirlerinde...” diye başladıkları bir cümlenin içerisinde kullanmışlardır. Dolayısıyla “toplumun her kesiminden okura ulaşmak amacı”, kılavuzu hazırlayanların bir iddiasından ziyade bu türden neşir yapanların öne çıkardıkları bir iddiadır ve bu cümleden açıkça anlaşılmaktadır.

Bununla ilintili olan bir diğer husus ise, değerlendirme yazarının cümlede zikri geçen “toplumun her kesiminden okura ulaşmak amacı” ifadesinin “anlama yönelik” olduğu zehabına kapılmış olmasıdır. Bu nedenle olsa gerek, transkripsiyon sistemi noktasındaki tercihi anlam üzerinde çok fazla etkili olmayacağını dile getirmiştir. Bu konuda değerlendirme yazarı ile hemfikir olduğumuzu ifade ederken bu hususu hazırladığımız kılavuzun bütününe sirayet ettirmeye çalıştığımızı belirtmeliyiz. Bundan dolayıdır ki *Tenkitli Neşir Kılavuzu*, tenkitli neşir ameliyesinin asıl olarak nüshalar arası ilişkileri dikkatli bir şekilde belirleyerek müellifin zihninden çıkan metne en yakın metni kurma çabası olduğunu, bu amaç yanında transkripsiyon sistemi gibi teknik meselelerin tali meseleler olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Tüm bunlardan sonra eleştiriye konu olan “toplumun her kesiminden okura ulaşmak amacıyla” ibaresinin anlamdan çok şekle işaret ettiğini belirtmekte fayda vardır. Bilindiği üzere filoloji dışındaki alanlarda ve akademi dışındaki çevrelerde tam transkripsiyon sistemi ile hazırlanan metinlerin genel okuyucu tarafından çoğu zaman anlaşılması sebebi ile tercih edilmediği, geniş kitlelere ulaşmak amacıyla olan neşir ve yayınevlerinin de bunu dikkate alarak elden geldiğince tam transkripsiyon sistemini uygulamamaya gayret ettikleri görülmektedir.

Değerlendirme yazarının çeviriyazı ve imla bahsinde beyan ettiği fikirlerinden biri de Arap harfli Türkçe metinlerin yazıldıkları alfabe ile neşredilmesinin sorunsallaştırılması gerektiğine dair düşünceleridir:

Yine kılavuzun boyutlarını aşan fakat konunun uzmanı olan akademisyenlerinin tartışması gereken bir diğer sorun Osmanlıca metinlerin neşirlerinin niçin kendi alfabesi ile yapılmadığıdır. (Uğur, 78)

Yazarın belirttiği sistem özellikle yurtdışındaki kimi araştırmacılar ile İ. Hikmet Ertayan gibi erken dönem araştırmacılarından birkaçı tarafından akademik araştırmalarda denenmiş bir sistem olmakla birlikte Cumhuriyet dönemi ile birlikte alfabe konusunda yaşanan gelişmeler dikkate alındığında pek işlevsel görülmeyle terkedilmiştir. Bundan dolayıdır ki, *Tenkitli Neşir Kılavuzu*’nda bu sistem tercih edilen sistemler arasında zikredilmemiştir zira buna gerek duyulmamıştır. Çünkü *Tenkitli Neşir Kılavuzu*’nun özellikle dikkate aldığı konulardan biri de sadece filoloji sahasındaki akademik çevrelerde alıcısı olacak neşirler hazırlamak değil toplumun her kesiminden araştırmacı hatta ilgili her bir okurun okuma imkânı bulup yapılacak dil-içi çevirilerle birlikte anlayabileceği neşirler hazırlanmasını teşvik etmektir. Hâl böyle iken Arap harfli tenkitli neşir hazırlamak bu temel amacı büyük oranda yok etmek anlamına gelecektir. Ayrıca alfabe meselesi metin tenkidinin konusu olmamakla birlikte neredeyse üzerinde uzlaşma sağlanmış bir meseledir. Çeviriyazının birçok yanlış anlamaları, muğlaklıkları giderdiği, okuma kolaylığı sağladığı kabul edilmiştir. Yine filoloji çalışmalarının bir kısmında yazıların seslendirmesi görülmek istenmekte, Arap harfleri bunda yetersiz kalmaktadır. Tenkitli neşrin metni kaynak olarak kullanacak farklı alanlardaki araştırmacıların ihtiyaçlarını karşılamak üzere hazırlanması doğal olandır. Aksi hâlde her eserin

ayrı ayrı birçok neşrini hazırlamak gerekecek, bu da kaynak ve enerji israfı olacaktır. Aslında yazar, Arap harfli metin neşrini neden önerdiği, neden daha faydalı bulduğunu da anlatmamıştır.

Bahsi geçen yazıda, *Tenkitle Neşir Kılavuzu*'nda önerilen transkripsiyon alfabesine yönelik de fikir beyan edilmiştir. Bu meyanda yazar, kılavuzda önerilen Talat Öncü'nün hazırladığı özel fonta ihtiyaç bırakmayan transkripsiyon klavyesine dair şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

Öncü'nün hazırladığı fontun eleştirilecek tek yönü, sadece bir harfi tape edebilmek için birkaç farklı tuşa basma gerekliliği olabilir. Bu da oldukça zaman alıcı olup efektik bir yöntem değildir. Bir de vâv-ı ma'dûle olarak adlandırılan hâb, hâhiş, hâce gibi kelimelerde yazılan fakat okunmayan vav harfinin transkripsiyon alfabesinde unutulmuş olduğu görülmektedir. (Uğur, 79)

Yazar bu kanaatte olsa da bahsi geçen klavyeyi kullananlar bunun zorluk değil kolaylık sağladığı yönünde kanaat bildirmişlerdir. Bu işaretler bir harfin üzerine şapka koyarken yapılan işlemde farksız olup ilave bir zorluğu ihtiva etmemektedir. Aksine hem yazanın hem okuyanın her cihaza ayrı ayrı kurması gereken fontlarla çalışmak, yazarken zorluk yaşatmakta, yazı görünümünü de bozup yayınların mizanpajında ve basımında zorluklar çıkarmaktadır. Bu konuda şu ana kadar bir şikâyet almadık. Tarafımızdan önerilen ve kendi çalışmalarımızda da kullandığımız bu klavye sistemi tam da yazarın işaret ettiği “fontun unicode olmayışının ... sebep olduğu birçok sorun”u ortadan kaldırmaktadır. Yazar bu sistemle yazsaydı yazdıklarını istediği her fontla görebilecek, font sorunu yaşamayacaktı. Yazarın ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla söz konusu klavye kullanılmadan bu değerlendirmeler yapılmıştır. Zira *Kılavuz*'da verilenin bir klavye düzeni olduğu, bir font olmadığı anlaşılmamış gibi görünmemektedir.⁵

Yazarın ikinci eleştirisi vâv-ı ma'dûle'nin çeviriyazı alfabesinde karşılığının verilmemesine yöneliktir. Vâv-ı ma'dûle olarak bilinen Farsçada okunmadığı hâlde yazıda gösterilen vâv harfi (و), yaygın olarak transkripsiyon alfabesinde “v” karakteri üst simge şeklinde gösterilir. Bir harfin üst simge şeklinde gösterilmesi kelime işlemci programlarında oldukça kolaydır, bunun için ne bir fonta ne de ayrı bir karaktere gerek vardır. Ancak ma'dûle vâv harfinin yazımı böyle kolay olsa da çeviriyazı tablosunda gösterilmemesi, ilgili başka araştırmacıların da görüşü alınıp kılavuz yazarları arasında tartışılarak varılmış bir kanaattir. Bu kanaat aslında telaffuz edilmeyen harflerin gösterimi konusunda tutarlı olmanın sonucudur.

5 Burada yazarın değinmediği, aslında bizden kaynaklanmayan bir teknik aksaklığı da gidermek isteriz. Kılavuzda MAC bilgisayarlarda kullanılabilecek American Diacs klavye dosyasının indirilebileceği bir link vermiştik. Kılavuz yayınlanırken aktif olan bu linkin şu an çalışmadığını gördük. Aşağıda Mac işletim sistemi için çeviriyazı klavyesinin indirilebileceği başka bir linkle birlikte Windows klavyelerinin de indirilebileceği alternatif linkler veriyoruz.
Windows F Klavye: <https://drive.google.com/file/d/1tnyTsV141wECjv3ZShU3dWCTVhPIV4SX/>
Windows Q Klavye: <https://drive.google.com/file/d/1wQWe5MJataGuumHB4ELMQRICIV1Hcz1v/>
Mac (iOS) American Diacs: https://drive.google.com/file/d/1Pjf_ky5yJXJ1uZQJl_E-Rz3G6fKkcXsk/

Zira Farsçada ve Türkçede bundan başka okunmayan harfler de vardır. Örneğin خانه kelimesinin sonundaki güzel he okunmaz, با kelimesinin her iki hecesindeki elif harfleri ne hemze sesiyle ne de med olarak okunmaz. Bu okunmayan harflerin çeviriyazıda gösterilmemesine rağmen aynı durumda olan yalnızca vâv harfinin gösterilmesi tutarsızlık olurdu. Bu konuda tutarlı olmak için göstermemeyi tercih ettik. Fakat bizim tercihimiz bu konudaki tartışmayı ve arayışı bitirmiş olmaz. Bu münasebetle bu konuda çalışanların görüşlerine ve çözüm önerilerine ihtiyaç duyduğumuzu belirtelim.

Örnekler

Değerlendirme yazarının “Lügatçe hazırlanırken görsellerin transkripsiyonu da verilseydi ve görselde neye bakmamız gerektiğine dair bir yönlendirme olsaydı -mesela ilgili yeri görsel üzerinde işaretlemek gibi- okur lügatçeden daha çok faydalanabilirdi.” (Uğur, 79) şeklindeki cümle ile ifade ettiği eksikliğin *Kılavuz*'da ele alınan konunun anlaşılması noktasında aslî bir mesele olmadığını düşünüyoruz. Bununla birlikte yazarın da ifade ettiği üzere bu yöndeki eksikliğin giderilmesinin *Kılavuz*'dan hasıl olacak faydayı artıracaklarını düşündüğümüzü, bu ve benzeri önerilerin sonraki baskılarında dikkate alınacağını belirtmek isteriz.

Söz konusu yazıda üzerinde durulan konulardan biri de bir istinsah kaydının daha sonraki bir istinsah ameliyesinde aynıyla kopyalanmasına dair yaptığımız ihtardır. Yazar, konuyla profesyonel bir şekilde iştigal eden herkesin bildiği bir bilgiyi yineler. Ona göre yapılan ihtar “yazma eser dünyasının aslında ne kadar da karışık olabileceğini göster”diğinden konuyla ilgili açıklamanın bir görsel ile geliştirilmesi gerekir. Böyle bir görselin *Kılavuz*'da yer almaması, yazar tarafından konuya dair bir örneğin bulun(a)mamasına hamledilmiş olmalı ki iki adet yazma önerisinde de bulunmaktadır. Değerlendirme yazarı ayrıca “belki örneği biraz daha genişleterek edisyon-kritik ameliyesini yapacak kişiye nelerle karşılaşabileceği gösterilebilirdi” gibi bir öneride de bulunmaktadır. (Uğur, 77)

Konunun bir görselle örneklendirilmesi ve açıklanmasına yönelik değerlendirme ve teklifin yersiz bir beklenti olduğunu düşünüyoruz. Zira *Kılavuz* kaynakça ve kaynaklar kısmında yer verilen çalışmalardan da anlaşılacağı üzere, konuya dair mevcut literatürü “haddeden geçirerek” bir yol haritası sunma amacındadır. Yinelemekte fayda vardır *Tenkitli Neşir Kılavuzu*, tenkitli neşir ameliyesine dair teorik bilgi vermek amacıyla olan bir araştırma kitabı olarak tasarlanmamıştır. Mezkûr değerlendirme yazısında bir noksanlık olarak takdim edilip öneriler teklif edilen bazı hususlar, çalışmanın bu niteliğini dikkate almamaktan kaynaklanmış görünmektedir. Her bir konunun bu şekilde görsellerle örneklendirilmesi mümkün olmakla beraber bu durum *Kılavuz*'un hacmini arttıracaktır. Ancak böyle bir yöntem tercih edilecek olsa, herhangi bir yazma eser kütüphanesinden onlarca örneğin bulunabileceği ilgililerin malumudur.

Değerlendirme yazısında mukabele kaydı için verilen örneğin Arapça bir eserden alınmış olması da söze konu olmuştur. Yazar konuya dair şu değerlendirmeyi yapar:

Mukabele kaydı için verilen örnek ise Arapça bir esere aittir. Hâlbuki bu kitap Osmanlı Türkçesi için hazırlanmış bir tenkitli neşir kılavuzuysa burada verilen örnekler de Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış eserlerden seçilmelidir. (Uğur, 89)

Haddizatında mukabele kayıtları kahir ekseriyetle eser dilinden bağımsız Arapça olarak kaleme alınmış, bununla beraber Arapça eserlerde daha çok yer edinmişlerdir. Bu kayıtların Arapça, Farsça ya da Türkçe bir metinde yer alması asla taalluk etmezse de bu *Kılavuz*'da yazarın ifade ettiği gibi Türkçe metinden bir örnek seçilmiş olması daha isabetli olurdu.

Teorik Çerçeve

Yazarın *Kılavuz*'un geneline yönelik de bir değerlendirmesi bulunmaktadır. Ona göre “Bütün bunların dışında kılavuz -belki de her kılavuz gibi- “bize çok mükemmel bir dünya sunuyor. Oysa yazma eserler üzerinde çalışmak ve onlardan hareketle tenkitli bir metin kurmak çoğu zaman dağınık ve müşkül bir mesai gerektirir.” (Uğur, 81) Yazarın iddia ettiği gibi *Kılavuz* mükemmel bir dünya sunmadığı gibi aksine birkaç yerde tenkitli neşir ameliyesinin zor ve karmaşık bir iş olduğunu vurgulamaya çalışmaktadır. Örneğin şu cümle söz konusu düşünceyi açıkça ifade eder: “Tenkitli neşir; nüsha tespiti, nüsha mukayesesi, nüsha şeceresi oluşturma, nüshalar arasındaki farkların belirtilmesi, metin tenkidi, metin tamiri, diliçi çeviri ve notlandırma gibi aşamalardan oluşan **zor** bir süreçtir.”⁶

Yazarın kılavuzun geneliyle ilgili dile getirdiği bir diğer değerlendirme tenkitli neşirde neyin merkeze alınacağı meselesiyle ilgilidir:

Son olarak yazarlar kılavuzda bunu açıkça söylemeseler de müellif merkezli bir tenkitli-neşir anlayışı takip ediyorlar. Aslında bu anlayış Türk akademisinde tenkitli neşrin başlangıcından beri süregelmiştir. Metni müellifin elinden çıkan hâline en yakın hâle getirmek, yani diğer bir deyişle metni yazıldığı anda dondurmamak demek olan bu anlayışa karşılık son zamanlarda metin/nüsha merkezli bir anlayış da gelişti. Metni yıllar boyunca nasıl kopyalandığı, hangi değişikliklere maruz kaldığı, nasıl alımlandığı ve dilin doğal gelişimiyle birlikte hangi kelimelerin dışarıda bırakıldığı gibi yönlerden de inceleyen bu yöntem her eser için uygulanabilir değilse de özellikle çok fazla varyantı olan metinlerin tenkitli neşrinin kurulmasında tercih edilebilir (Uğur, 81).

Yazarın müellif merkezli tenkitli neşir olarak adlandırması müellifin kaleminden çıkan metne ulaşma amaçlı metin tenkidini ifade ediyor olmalı. Metin tenkidinin ortaya çıktığından itibaren karşıladığı ihtiyaç da budur. Alternatif olarak sunduğu metin/nüsha merkezli anlayış, müelliften sonraki bir versiyona ulaşmayı amaçlayan metin tenkidi

6 Açıl vd., *Tenkitli Neşir Kılavuzu*, 13. (Vurgu bizim).

çalışmalarını ifade ediyor olmalı. Hatta bu usul başka amaçlarla, mesela tamamen farklı iki eserin benzerliklerinin bulunması amacıyla da kullanılmıştır. Bizim verdiğimiz usul ise çoğunlukla görülen bir ihtiyacı karşılamak, yani müellif nüshası elde olmayan metinlerin ilk haline en yakın versiyona ulaşmak için kullanıldığından bu yöntemden daha çok bahsedilmiştir. Başka amaçlarla yapılacak metin tenkidinin birbirinden farkı yalnızca nüshaların ve varyantların seçiminde olacaktır. *Kılavuz*'u hazırlayanlar değerlendirme yazısının ima ettiği üzere bu durumdan habersiz değildirlir. Her ne kadar yazar bu şekilde anlamış ve ifade etmiş olsa da *Kılavuz* bu meselenin farkında olarak söz konusu bakış açısına kapı da aralamaktadır. Mesela *Kılavuz*'da nüsha farkı-varyant konusundan bahsedilen bölümün son cümlesi ile şu davet yapılmıştır: “Bununla birlikte nüsha/lardaki tüm değişiklik ve dönüşümleri göstermek isteyen naşirler varyantlarla birlikte diğer tüm farkları da gösterebilir.”⁷ Görüldüğü gibi bu cümleyle nüshanın materyal olarak geçirdiği değişim ve dönüşümlerin takip edilebileceği dile getirilmiş, eserin yanı sıra nüshanın maddî boyutuyla da çalışılabileceği vurgulanmıştır. Nitekim metin tenkidine fazlaca yer verilmesinin nedenlerinden biri de budur. Bununla birlikte *Kılavuz*, söz konusu tenkitli metin neşri olduğunda müellifin zihninden çıkan metne en yakın metne ulaşma çabası ve amacını önceleemektedir.

Yazar *Kılavuz*'un muhatabını kanaatimizce doğru tayin edememiştir. Nitekim “Bununla birlikte kılavuzda daha çok edebî eserlere ağırlık verildiği de görülmektedir.” (Uğur, 81) cümlesinin dayanağı anlaşılammıştır. Zira kılavuzu hazırlayanların en çok önem verdikleri hususlardan biri, Osmanlı Türkçesi metinlerini neşreden bütün disiplinleri kuşatacak bir bakış açısı geliştirmektir. *Kılavuz*'un amacının anlatıldığı bölümde de Osmanlı Türkçesi metinlerine yönelik tenkitli neşir çalışmalarının ilahiyat ve tarih gibi alanlarda daha fazla revaç bulmasını temin etmek özellikle vurgulanmıştır.⁸ Yazarın *Kılavuz*'un bütününde bu yönde bir ağırlığın nasıl oluştuğunu örneklendirebilmesi gerekirdi.

Sonuç

Kitap değerlendirme yazıları, asgari ilmî seviye ile kaleme alındıklarında akademik üretimin kalitesini ve sürekliliğini temin eden yazım türlerinden biri olarak öne çıkar. Kitap değerlendirme yazısı okurlarının mevzu bahis kitabın yazarı, konusu, bölümleri, alana katkısı ve neyi amaçladığı gibi hususları bilmeleri elbette beklenemez. Bu nedenle kısaca yazardan, kitabın kendisinden, bölümlerinden, her bir bölümün içeriği ve amacından, literatürle ilişkisi içindeki konumundan söz etmek hem akademik açıdan gerekli hem de okurun kitap değerlendirmesini ‘değerlendirebilmesi’ için zaruridir.

7 Açıl vd., *Tenkitli Neşir Kılavuzu*, 55.

8 *Kılavuz*'un birçok yerinde bu husus vurgulanmıştır. Örneğin bk. “*Tenkitli Neşir Kılavuzu*, Osmanlı Türkçesi ile yazılmış her türden metnin neşredilmesine kılavuzluk etmek amacıyla hazırlanmıştır.” Açıl vd., *Tenkitli Neşir Kılavuzu*, 15.

Bu yazı ile konu edindiğimiz kitap değerlendirmesi, yazar(lar)dan, kitabın kendisinden, bölümlerinden, amacından ve alan içindeki konumundan söz etmemektedir. Bu nedenle okurun elinde, değerlendirilen kitabı ve değerlendirme yazısının haklılığına/haksızlığına karar verebilecek yeterlilikte veri bulunmamaktadır. Benzer şekilde yazar, kitabın bütününe dair herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. Bu yazımızda mezkûr yazıda dağınık şekilde dile getirilmiş değerlendirme, temenni, şahsi görüş veya katkıları konularına göre tasnif ederek cevaplamaya çalıştık. Bu vesileyle kimi hususların altını çizme imkânı bulduk, bundan dolayı yazara teşekkür ederiz.